

6. Открытые НПА <https://legalacts.egov.kz>

7. Карибджанов Ч.Е. Краудсорсинг - инновационный инструмент управления. Вестник университета «Туран». 2018;(3):175-178. <https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/1257>

8. Ланцева Т.В. Открытые образовательные системы на основе краудсорсинга и их значение для развития компетенций педагогических работников. Вестник КазНПУ им. Абая. 2017. <https://articlekz.com/article/19392>

9. Мухаметкалиева Е.М., Бастаубаева А.Ж. Вовлечение общественности в нормотворческую деятельность Казахстана посредством использования краудсорсинга. Вопросы государственного и муниципального управления. 2018; - № 3 – С.138 – 163.

10. Jiang, Schlagwein and Benatallah, "A Review On Crowdsourcing for Education: State Of the Art Of Literature And Practice," Research Gate, 2021.

11. Treadwell, "Crowdsourcing + Education = Breakthroughs In Learning," Herox, 2020. [Online]. Available:<https://www.herox.com/blog/873-crowdsourcing-education-breakthroughs-in-learning>.

12. Zdravkova, Katerina. "Ethical issues of crowdsourcing in education". Journal of Responsible Technology Vol. 2 (2020): 100004.

13. J. Yuchao, B. Boualem and S. Daniel, "A Review on Crowdsourcing for Education: State of the Art of Literature and Practice," in Twenty-Second Pacific Asia Conference on Information Systems, Japan, 2018.

14. Rajkumar AD, Kishore K. Crowdsourcing a technique to Sustain in Educational Industry. SPASTA bstracts. 2021 Oct 8; 1(01).

МРНТИ 14.29.23

УДК 376.37

Түсін К.Е.

№17"Ер Төстік" балабақшасының логопед-мұғалімі, Астана қаласы, karligash.t@mail.ru

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА ТЕЖЕЛУІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Психикалық дамуында тежелуі бар мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілінің жалпы дамымау деңгейлерін теориялық қағидада қарастыра отыра, балалардың сөйлеу тіліндегі ерекшеліктерін ескеріп, түзету жұмыстарын нәтижелі ұйымдастыруға бағытталған. Балалардың фонематикалық қабылдауды және дыбыс анализін қалыптастыруына түзету жұмыстары қарастырылған.

Түйін сөздер: психикалық дамуы тежелген (ПДТ,)жалпы тіл кемістігі, сөйлеу тіліндегі бұзылыстар, түзету жұмыстары, фонематикалық есту қабілеттері.

Түсін К.Е.

учитель-логопед детского сада №17"Ер Төстік", г. Астана, karligash.t@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ПУТИ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается на теоретическом принципе уровни общего недоразвития речи дошкольников с задержкой психического развития, она направлена на продуктивную организацию коррекционной работы с учетом особенностей речи детей. Предусмотрена коррекционная работа по формированию у детей фонематического восприятия и звукового анализа.

Ключевые слова: общая языковая недостаточность с задержкой психического развития (ПДТ,), речевые нарушения, коррекционная работа, фонематические слуховые способности.

Tusip K.E.

speech therapist teacher of kindergarten No. 17 "Er Tostik", Astana, karligash.t@mail.ru

FEATURES OF CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION AND WAYS OF SPEECH THERAPY CORRECTION

Abstract

The article examines on the theoretical principle the levels of general underdevelopment of speech of preschoolers with mental retardation, it is aimed at the productive organization of correctional work taking into account the peculiarities of children's speech. Correctional work is provided for the formation of phonemic perception and sound analysis in children.

Keywords: general language insufficiency with mental retardation (PDT,), speech disorders, correctional work, phonemic auditory abilities.

Оқуында қиыншылығы бар балалар ішінде ең үлкен контингенті психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалар құрайды. «Тежелу» термині жасына психикалық даму деңгейі сәйкес келмейді, уақытша артта қалу, ПДТ балалармен біртіндеп арнайы ұйымдастырылған тәрбие жүргізгенде және оқытқанда жойылады.

ПДТ балаларға жігер-эмоционал жүйесі толық дамымаған, танымал іс-әрекеті толық дамымағаны белгіленеді, сонымен қатар есте сақтау, тілі, зейіні. Танымал іс-әрекетінің төмендеуі осы балаларда мектепте оқуға керекті және жасына сәйкес қоршаған орта білімі мен тәжірибелік дағды шағын қоры көрсетіледі.

Жалпы соматикасы төмендеуі мен жалпы моторлық жүйесінің баяу дамуы кей балаларда қимыл-қозғалыс жүйесінің артта қалуы байқалады, жалпы моторикасы, ұсақ моторикасы, артикуляциялық моторикасы. ПДТ балаларда оральді праксисінің зерттегенде динамикалық ұйымдастыру қозғалысына жаттығу орындағанда қиыншылықтар байқалады. ПДТ балаларда қол және қол саусақтары моторикасының бұзылуы, әсіресе сезімтал озбырлық қозғалыс жасағанда, жазу дағдысын үйренгенде көрінеді. Ең үлкен қиыншылық сөз нұсқау қозғалысына жаттығу орындалғанда. Қандайда қозғалыс орындағанда немесе оның түрлерін балалар әрекет элементтерінің жүйілігін бұзып алады, оның бөлшектерін түсіріп алады, кеңістікте үйренуінде қиыншылықтар көреді.

Клиникалық және психолого-педагогикалық тексерістер, ПДТ балалар мектеп жасына жеткенде сәйкес кәмілеттікке жетпеуін көрсетеді, оларға білім мен дағды жетіспейді, ойында сақтау операция даму деңгейі қалыптаспаған, дайындықтары дамымаған.

ПДТ артта қалған мектеп жасына дейінгі оқушылар ерекшеліктері коммуникативті тәртіп деңгейін анықтайды, үлкендермен қарым-қатынас іс-әрекетінің қалыптасуын дамытады. ПДТ жоғары оқушыларына танымал түр қарым-қатынасы тән, 3-5 жастағы жастағы балаларда қалыпты мөлшер.

ПДТ жоғары оқушылаарында тіл жетіспеушілігі байқалады, дыбыс шығаруының бұзылуы, сөздік жетіспеушілігі, логико-грамматикалық құрылыстың қиын меңгеруі. Кей балаларда фонетико-фонематикалық қабылдаудың жетіспеушілігі, есту-сөйлеу есінің төмендеуі байқалады. Осы балалар сөйлеу қозғалыс қызметінде қиыншылықтар көреді.

ПДТ бар мектеп жасына дейінгі оқушылармен түзету логопедиялық оқу мақсаттары:

- жалпы және қол моторикасын дамыту жетілдіру;
- артикуляциялық моториканы дамыту мен жетілдіру (статикалық динамикалық ұйымдастыру қозғалысы; қозғалысты ауыстыру; көлем, екпін, тонус, кординация);
- есту түйсігін, зейінін дамыту;
- ырғағын дамыту;
- дыбыс шығару білімі мен дағдысын қалыптастыру;
- оқшауланған дыбыс бұзылуын түзету, дыбыстың буында, сөзде, сөз тіркестерінде, сөйлемде, байланыс тілінде автоматтандыру;

- дыбыстарды дифференциалдау; дыбыс-буын құрылысының бұзылуын түзету;
- тілдің лексикалық және грамматикалық тәсілін жетілдіру;
- байланыс тіл бұзылуын дамыту.

Дайындық кезеңінде сенсомоторлық деңгейде тіл даму болжамын психофизикалық қалыптасуын толтырады, ПДТ бар мектеп жасына дейінгі балаларға база құрылады.

Балалардың тіл бұзылуын түзету, жалпы, қол, тіл моторикасын дамытуда жұмыс өткізу, есту, көру түйсігін, зейін, есте сақтау, ырғағын дамыту, дыбыс шығару білімі мен дағдысын қалыптастыру қажет.

Қозғалыстың бұзылуын түзету жұмыс жүйесін анықтағанда ПДТ балаларда жеке тұлға жетілмеуін ескеру қажет, сондықтан балаларға әр жаттығуларды ойын түрінде ұсыну керек.

Қол және қол саусақтарының сезімтал моторикасын жетілдіру мен дамыту жұмысын үш бағытпен өткізу қажет:

1. саусақ гимнастикасы;
2. дәптермен жұмыс-элементарлы графикалық дағдыны дұрыстау;
3. әртүрлі заттарды қолданып қол және қол саусақтармен жаттығу жасау.

Саусақ гимнастикасын сабақтың басында немесе ортасында физминутка түрінде 3-5 минут өткізу. Қол саусақтарын сергітуден бастайды: қолды жұдырыққа түйіп және саусақтарды сергіту. Кейін қол мен саусақтарына бос жаттығу («Мысықты сипалау», «Көңілді бояушы»). Соңынан қол саусағын бір жүйеде ұстау («қоян», «сақина», «ешкі» және т.б.). Кейін балалар бірінен соң бірі қозғалыс жаттығуларды жасайды («Саусақтар амандасады», «Қоян-сақина», «Алақан-жұдырық» және т.б.).

Графикалық жұмыс альбом дәптермен жұмыс жасап балаларды жазуға үйретеді. Графикалық жаттығу түрлері: толқындар, кемпірқосақ, түтіндер салу; гүл немесе заттардың жетіспейтін бөліктерді салу; қалыпты айналдыра салу; альбомдағы суреттерді бояу. Саусақтар мен қолға арнап әртүрлі заттармен жаттығулар жасау: түймені салу мен ағыту; аяқкиім бауын тағу; мозайка, құрастырғыштармен жұмыс және т.б. болып табылады.

Тілдің фонетикалық жағы ПДТ бар мектеп жасына дейінгі балаларда әртүрлі бұзылулармен машақаттанады: дыбыс қатарын дұрыс айтпайды, тілде қолданылатын дыбыстың бұзылулары нақты емес, бір дыбысты басқа дыбыспен ауыстыру. Сонымен қатар жалпы артикуляциясының бәсеңі байқалады, артикуляциялық бұлшықет тонусы төмен болады.

Балаларда дыбыс шығару бұзылулар суреттемесінің байқалуына: дыбыстың жоқ болуы, дыбыстың бұрмалауы, дыбысты ауыстыру мен араластыру кіреді. Мектепке барар кезде көптеген ПДТ балаларда дыбыс шығару кемістіктері байқалады (араластыру-ауыстыру), (араластыру-бұрмалау). Бұндай дыбысты араластыру фонематикалық қабылдаудың бұзылулары мен баланың артикуляциялық дыбыстың бақылауы бәсең екені мүмкін.

ПДТ балада әртүрлі фонеманың ауытқуында буын қатар көлемін айырбастауы, 4-5 сөйлемнен тұратын буындарды шатастырып алуында қиыншылықтар көреді.

Фонетико-фонематикалық жетіспеушілігімен байланысты тілдің бұзылуы оқу мен жазуда дыбысты және әріптерді ауыстырып алуына әкеледі, сондықтан балаларды мектепке дайындағанда фонематикалық қабылдауды және дыбыс анализін қалыптастырумен жұмыс жасау қажет. ПДТ балаларда дыбыс шығару бұзылуын түзетуде тілді толығымен түзету қажет, яғни тілдің фонематикалық жағын дамыту, сөздік қорын, тілдің грамматикалық құрамын дамыту.

Сауатылыққа оқыту дайындылығында балаларда сөздің дыбыс құрамын елестетуі қалыптасады; бірінші кезеңде балалар сөзден дыбысты айырады, сөзде дыбыстың орнын анықтайды; екінші кезеңде – айырған дыбыстың реттілігіне үйренеді.

Толық дыбыс анализін қалыптастыруда баланың іс-әрекетінің реттілігін анықтайды. Алдымен балалар сөзде дыбысты қатты айтумен айырады, кейін сөздегі дыбыс орнын фишкамен толтырады. Соңынан, балалар өз еркімен фишканы нысан түрінде қояды, оны сызып тастайды да, сөзді әріпсіз жазады.

ПДТ бар мектеп жасына дейінгі оқушыларды тізету-логопедиялық оқу кезеңінде негізгі міндеттер:

- тілдің лексикалық және грамматикалық құрамын жетілдіру;
- байланыс тіл дағдысын дамыту;
- коммуникативтік тәжірибені байыту.

Дайындық кезеңінде балалар дыбысты білуге және айыруға үйренеді, алдымен сөйлеу, кейін дыбысты және дыбыссыз, артикуляция бойынша дыбыстарды салыстыру, басқа дыбыс ішінен айыру мен тану. Дауыссыз дыбысты дифференциялау жұмысы өткізіледі, акустико-артикуляциялық қасиеттері ұқсас, буындарды сигналды карточкамен қолдана отырып, әртүрлі түсті пішінді фишкалар қолданылады.

Негізгі кезеңде логопедиялық түзетуде сөйлеу материалдары қиындайды: дыбыстарды әртүрлі фонем қолдана отырып жаттығу – ойындар түрлері ұсынылады, суреттер таңдау, нақтылы дыбыстар таңдау.

ПДТ балаларға келесі ерекшеліктер тән – олардың сөздік қоры енжар сөздіктен белсендіден көп болуы; сөз қорының аз болуы; дифференциалды емес, кейде адекватты емес сөз қатарын қолдану; сөздік қор белсенділігінің қиындатуы; жеке сөзді дұрыс қолданбау; мағынасы ұқсас сөздерді дұрыс түсінбеу және қолдану; төменгі жасқа сәйкес балалардың тілін айту. Балаларда сөздік қорының аз болуы олардың қоршаған орта түсініктерінің және мөлшер, кеңістік, уақыт, қарым-қатынас туралы білімдері жетіспеушілігімен байланысты.

ПДТ балаларда сөз қорын толықтырғанда тіл тәжірибесін, танымал және тіл белсенділігіне маңызды болу керек. Сөз қорын толтырғанда және белсенділігіне маңызды болу керек. Сөз қорын толтырғанға және белсенділігіне сөз ойындарын қолдану қажет, жұмбақтар шешу, айту, әңгімелер құрау.

Сөз қорын кеңейту шарасына сөзді құру дамытуы жатады, яғни бастапқы сөз түбірден айқындалады. Осы мақсатпен балаларға мынандай жаттығулар ұсынылады:

- әрекет жасаған адамды анықтау («Етік тазалайтын адамды қалай атайды?»);
- аналогияға (итте-күшік, ал түлкіде - ?);
- ұқсас сөздерді құру (өр-өрмек-өрмекші) және т.б.

Балаларда сөз қорын байыту үшін белсенді сөздікке, сын есімге көңіл бөлген артық. Сын есімді үйрену процессінде сөзден бастаймыз, түсін, пішінін, көлемін материал қасиетін білдіреді.

ПДТ балаларда грамматикалық сөйлеу тәртібі әр түрлі. Сөйлеу құрамын балалар грамматикалық дұрыс және дұрыс емес түсінеді, біріңғай қабылдайды. Осы бұзылулар түзету мақсатында ПДТ балалар қызметтері, жасаған әр жаттығулары сөйлеммен бірге жүру қажет.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Ұ.Е. Нұрманбетова «Мүмкіндіктері шектеулі балалар», *Методическое пособие. Караганда, 2006 жыл.*
2. Қ.С.Тебенова «Психикалық дамуы тежелген балалармен түзету жұмыстар», *Әдістемелік құрал, Қарағанды, 2007 жыл.*
3. А.М. Щербакова «Воспитание ребенка с нарушениями развития», *Методическое пособие. М. 2002 год.*
4. Т.А. Куликовская «Лучшие логопедические игры и упражнения для развития речи», *Уч.пособие. Москва 2009 год.*
5. Б.С. Омар Садық. «Мектеп жасына дейінгі балалардың тіл мүкістіктерін түзету» *Дидак.құрал Қарағанды, 2004 жыл.*